

1. Met andere ogen

Wetenschap en levensbeschouwing

De wereld achter de feiten

Dit boek gaat over economie. Dat is de wetenschap die mensen bestudeert in hun streven naar welvaart. Het lijkt wel of economie alleen maar over feiten gaat. Over werkloosheid, over schulden en over geld verdienen. Economen werken met cijfers, grafieken en modellen. Met deze modellen worden voorspellingen gedaan: over de toekomstige hoogte van de werkloosheid of het verwachte rentepercentage van mijn spaarrekening. Het verschil tussen een economieboek en een wiskundeboek is de laatste decennia kleiner geworden.

Economische berichten worden veelal als absolute waarheden gepresenteerd. Maar achter de feiten ligt een wereld van ideeën, overtuigingen, veronderstellingen en verhalen. Met dit boek proberen we meer zicht te krijgen op de vaak onderbelichte wereld achter de vermeende economische 'waarheden'. Economie blijkt niet waarde vrij te zijn maar ook te gaan over goed en kwaad. Ze gaat over de zoektocht naar wat het 'goede leven' is. Daar zijn natuurlijk verschillende meningen over, die vaak niet zo veel met economie te maken hebben, als wel met iemands levensovertuiging, met welke opvattingen iemand heeft. Een levensovertuiging is een kwestie van geloof. Zo is er het geloof in God, maar ook atheïsme is een vorm van geloof.¹

1. Immers, een atheïst *gelooft* dat God niet bestaat; hij kan dat niet bewijzen.

Veel zogenaamde waarheden komen uit de wetenschap. Als iets 'wetenschappelijk' bewezen is, is dat het einde van alle tegenspraak. Echter, de economische wetenschap is voor een groot deel gebaseerd op aannames: als dit, dan dat.

Bijvoorbeeld: als de olieprijs stijgt, gaat de rente omhoog. Zo'n stelling gaat op als al het andere gelijk blijft. Maar als de stijgende olieprijs samengaat met een tegenvallende economische groei, kan de rente juist weleens omlaaggaan.

Economische waarheden zijn vaak alleen geldig in een specifieke situatie. Als de toestand net wat anders is, geldt de waarheid niet.

In de economie heet dit principe *ceteris paribus*: indien al het overige hetzelfde blijft. Een (economisch) wetenschappelijk bewijs is dus vaak alleen maar in zeer bijzondere omstandigheden geldig.

Economische wetenschap heeft dus niet de absolute waarheid. Het is hooguit een 'deelwaarheid' of een 'als dit, dan dat-waarheid'. Bovendien moet de wetenschap deze waarheden nogal eens herroepen, omdat de waarheid toch niet waar blijkt te zijn.²

Bijzonder is ook dat de wetenschap zelf bepaalt wat wetenschap is. Vele bronnen (zoals Bijbelse) mogen over het algemeen niet worden ingebracht omdat deze niet wetenschappelijk zijn. De wetenschappelijke gemeenschap bepaalt zelf wat wetenschappelijk is.

Economie is niet zomaar een wetenschap. Er zijn weinig wetenschappen die zich zo veel met de toekomst bezighouden als de economie. Bovendien is voor veel mensen in deze tijd economie wat vroeger theologie betekende, namelijk

2. Voorbeelden hiervan zijn onder meer te vinden bij Robert Skidelsky, *Four fallacies of the second great depression*, 20 november 2013.

de wetenschap met het hoogste gezag, waaraan alle andere wetenschappen ondergeschikt zijn. Alleen al daarom is het goed om iets van de achtergronden van economie te weten.

Het 65^e veld

Je zult ongetwijfeld weleens een schaakbord hebben gezien. Dat bord heeft 64 velden (8 x 8). Het schaakspel wordt op deze velden gespeeld met vaste regels die niet ter discussie staan. Je kunt de zetten opschrijven en achteraf het spel nog eens naspelen. Is nu het hele spelverloop te verklaren door de 64 velden, de schaakstukken en de spelregels? Nee, er speelt nog meer: de ervaring van de schaker, het gevoel, de storende vlieg die afleidt, het effect van de koffie naast het schaakbord. Dit effect heeft de econoom Sedláček het 65^e veld genoemd. Als conclusie stelt hij: 'De meeste dingen die ons in het leven aangaan (...) spelen zich af op het 65^e veld.'³ Dit principe geldt ook voor de economie. De economische wetenschap zegt veel over de 64 kleine velden, maar vrijwel niets over het grote 65^e veld.

De wetenschap heeft de neiging om de mens en het (economisch) handelen van de mens te verkleinen tot een soort computer. Bestudering van afzonderlijke aspecten van de werkelijkheid kan veel inzichten opleveren, maar het is dan wel van belang om de resultaten in te passen in een breder geheel. Om ze als het ware terug te brengen tot de 'echte' werkelijkheid. Dat wordt vaak niet gedaan en is ook heel moeilijk. Het resultaat is een kille, afstandelijke analyse met wellicht veel verstand, maar weinig gevoel.

De mensheid weet veel, maar er is heel veel wat we nog

3. Sedláček, p. 361.

steeds niet weten en wat de mens hier op aarde ook nooit te weten zal komen. Dat moet ons bescheiden maken.

De economische principes van ons land vallen onder de noemer van het 'kapitalisme'. Een ander woord is 'vrijmarkteconomie'. Een economie waarin de markt van vraag en aanbod zijn werk doet. Het is een feit dat deze vrijmarkteconomie onze samenleving veel voorspoed heeft gebracht. Nu die voorspoed er is, komen echter steeds meer de negatieve kanten van dit economisch systeem naar voren. Onze samenleving wordt steeds nadrukkelijker gekenmerkt door overdaad en verspilling. In vergelijking met veel anderen op de wereld zijn we rijk, maar we blijven kopen en het is nooit genoeg. We maken meer geld op dan we binnenkrijgen. Schulden stapelen zich op. Banken zijn niet meer, zoals vroeger, toonbeelden van zekerheid, maar medeveroorzakers van de financiële crisis. Ze kunnen zelfs failliet gaan en om dat te voorkomen, stopt de regering er miljarden in om faillissement te voorkomen. Ook overheden zoals provincies en gemeenten hebben vaak grote schulden. Failliet gaan kan een overheid eigenlijk niet; daarom worden soms grote risico's genomen.

Er zijn grote zorgen over de economie die gebaseerd is op het principe van de vrije markt. Het huidige economisch systeem dreigt ten onder te gaan aan zijn eigen, aanvankelijke succes. In dit boek proberen we daar meer zicht op te krijgen.

Van tijd tot tijd verkeert de economie in een crisis. Toch heeft een economische crisis ook voordelen. Zij geeft meer zicht op de onvolkomenheden van het economisch systeem. Om de gebreken van het huidige economisch systeem te zien, moeten we soms achter de schermen van modellen en statistieken kijken. We gaan dus op zoek naar de sterke punten en de schaduwkanten van de vrijmarkteconomie. Tevens gaan we kijken of er ook alternatieven zijn voor het huidige economisch systeem.

Alternatieven

Bij het zoeken naar alternatieven zullen we de Bijbel in onze overwegingen meenemen. Je zult je misschien afvragen: wat moeten we nu met een eeuwenoud boek als de Bijbel, als we kijken naar de economie van vandaag? Het zal je verrassen. Wist je dat van de circa 600 geboden in de Bijbel er ruim 100 over economie gaan? Wist je dat het 'economisch model' van de Bijbel de mens aanzet om in tijden van voorspoed te sparen en in tijden van tegenspoed te investeren? De Bijbel gaf aan het volk Israël richtlijnen die ervoor zorgden dat na verloop van een halve eeuw schulden vereffend en rijkdommen herverdeeld werden, zodat er opnieuw voor iedereen gelijke kansen ontstonden. In de Bijbelse economie is rust ingebouwd (de zondag is vrij van arbeid), zodat de mens zich kan ontspannen en kan genieten van het resultaat van zijn werk. Tal van sociale maatregelen in de Bijbel dienen te voorkomen dat de arme verkommt, maar tegelijk mag de arme niet blijvend afhankelijk zijn van anderen en moet hij op enig moment weer in staat zijn om zijn eigen brood te verdienen. Het Bijbelse model stelt waarden en normen centraal: werken om in je eigen levensonderhoud te voorzien, sober leven om slechte tijden te doorstaan en voor toekomstige generaties een stabiel bestaan mogelijk te maken. De Bijbelse economie is doortrokken van zorg en aandacht voor elkaar, maar tegelijkertijd zet zij ook de eigen verantwoordelijkheid centraal, de prikkel om prestaties te leveren. Diverse hedendaagse topeconomen zien in de Bijbel richtlijnen die ons kunnen helpen bij ons nadenken over economie. Natuurlijk is de Bijbel eerst en vooral een religieus (geestelijk) boek. De belangrijkste boodschap van de Bijbel is ons te laten zien Wie God is en de weg naar de zaligheid in het kennen van de Heere Jezus aan te wijzen. Maar daarnaast is de Bijbel een boek vol van wijsheden voor het leven van iedere dag, ook voor het economisch leven.

Vragen bij dit hoofdstuk

1. Economie gaat ook over goed en kwaad. Probeer dat eens toe te passen op een onderdeel van het economisch nieuws van vandaag.
2. Wat is het verschil tussen wetenschap en geloof? Kan het ook samengaan?
3. Waarom besteden de media iedere dag zo veel aandacht aan de economie?
4. Wanneer kun je spreken over een economische crisis?
5. Welke voordelen heeft een dergelijke economische crisis?
6. Kunnen we het economisch model uit de Bijbel ook toe passen op onze tijd?